

UKRAINE
AND THE WORLD:
YEARNING FOR CHANGES

ДУХ І ЛІТЕРА

УКРАЇНА І СВІТ:
ПРАГНЕННЯ ЗМІН

ДУХ І ЛІТЕРА

Це видання здійснене за підтримки Бюро з освіти і культури Департаменту США та Інституту міжнародної освіти, а також Програми ім. Фулбрайта в Україні

Редакційна колегія: д. права Мирослава Антонович, д. філол. н. Наталія Висоцька, к. філол. н. Сергій Курбатов, к. філол. н. Володимир Навроцький, к. філол. н. Тетяна Некряч, к. е. н. Ігор Олексів, д. філол. н. Олександр Пронкевич, к. ю. н. Всеволод Речицький, к. е. н. Сергій Щербина

Відповідальний редактор: д. філол. н. Наталія Висоцька

Редагування англомовних текстів: д. філол. н. Наталія Висоцька,
к. філол. н. Тетяна Некряч

Рецензенти: д. філол. н. Ольга Воробйова, д. істор. н. Михайло Кірсенко,
д. е. н. Ірина Петрова

У 45 **Україна і світ: прагнення змін: Монографія /**
Відп. ред. Наталія Висоцька. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. – 448 с.

Ukraine and the World: Yearning for Changes: Monograph /
Ed. in chief Natalia Vysotska. – Kyiv: Dukh i Litera, 2010. – 448 p.

Монографія є спільним проектом Українського Фулбрайтівського товариства і Програми ім. Фулбрайта в Україні, в якій зібрано наукові доповіді українською та англійською мовами учасників 12-ї щорічної Фулбрайтівської конференції, що відбулася в Києві 18–19 грудня 2009 року.

Розглядаються складні й неоднозначні процеси, що відбуваються у сучасній Україні в царині державотворення, зовнішньої політики, вищої та середньої освіти, економіки, науки, права. Окремий розділ присвячений науковому спадку Юрія Луцького, 90-річчя від дня народження якого відзначалось у 2009 році і який зробив вагомий внесок у розвиток українських гуманітарних студій.

Монографія розрахована на широке коло читачів – науковців, викладачів університетів, аспірантів, студентів і всіх тих, хто цікавиться перспективами розвитку українського суспільства.

Максимально збережено правопис і редакцію авторів. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редакційної колегії.

The book is a joint project of the Ukrainian Fulbright Association and the Fulbright Program in Ukraine and includes presentations made during the 12th annual Fulbright conference held in Kyiv on December 18 – 19, 2009. It traces complicated and often controversial processes under way in Ukraine of today in the realms of nation-building, foreign policy, higher and secondary education, economics, science, and law. A special section addresses the legacy of Yuriy Lutsky whose 90th anniversary was celebrated in 2009 and who made a considerable input into developing Ukrainian humanities.

The book is intended for a broad audience – scholars, university professors, post-graduate students and everyone interested in the prospects of Ukrainian society development.

УДК 32/37(477)(063)

© Українське Фулбрайтівське товариство, 2010

© Мар'ян Луців, дизайн обкладинки, 2010

© ДУХ І ЛІТЕРА, 2010

ISBN 978-966-378-169-3

ЗМІСТ

Передне слово. Українське Фулбрайтівське товариство в розбудові громадянського суспільства в Україні (до 10-річчя з дня створення) <i>Мирослава Антонович</i>	9
--	---

Розділ 1

НОВИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК ТА МІСЦЕ В НЬОМУ УКРАЇНИ

Реформування чи перезаснування держави: які політичні зміни потрібні Україні? <i>Антоніна Колодій</i>	15
Важливість впровадження демократичних стандартів у правозастосування посттоталітарної держави <i>Наталія Петрова</i>	37
«Семантична інженерія» як засіб розбудови нації, або Чому українським елітам варто читати іспанську конституцію? <i>Олександр Пронкевич</i>	48
Прагматизм і стратегія демократичних змін <i>Ніна Поліщук</i>	59

Розділ 2

УКРАЇНА ТА УКРАЇНСТВО НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Українська культурна спадщина за кордоном: стан і перспективи <i>Віта Сусак</i>	77
Українці на перехресті культур <i>Тетяна Введенська</i>	85

Між Європою і Росією: зовнішня політика України в умовах глобальних змін початку XXI ст. <i>Наталія Городня</i>	97
Ми не одні <i>Лідія Жовніренко</i>	115

Розділ 3

ЮРІЙ ЛУЦЬКИЙ: МІЖ УКРАЇНОЮ І ЗАХОДОМ
(до 90-річчя від дня народження вченого)

Перезва в горах <i>Євген Свєрстюк</i>	139
Один із незамінних. Діалог з Юрієм Луцьким через океан <i>Михайлина Коцюбинська</i>	150
Історія української літератури «поміж Гоголем і Шевченком». <i>Леся Демська-Будзулак</i>	156
Гоголь в інтерпретації Юрія Луцького <i>Лариса Масенко</i>	167
Просопографія Юрія Луцького крізь призму його епістолярію <i>Ольга Лучук</i>	174
Другий батько «Щоденника» Аркадія Любченка <i>Всеволод Любченко</i>	189
Білінгвізм чи квазібілінгвізм Юрія Луцького? <i>Тарас Лучук</i>	195

Розділ 4

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА: НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМ

Проблеми якості загальної середньої освіти у дзеркалі зовнішнього незалежного оцінювання <i>Михайло Загірняк, Володимир Усатюк</i>	211
---	-----

Самоактуалізація особистості у міжцивілізаційній інтеракції <i>Ірина Литвинчук</i>	226
Національна система ЗНО і моніторингу якості освіти (НС ЗНОМЯО) як інструмент удосконалення системи освіти при переході до суспільства сталого розвитку <i>Ігор Лікарчук, Сергій Раков</i>	244
Університетські рейтинги як інструмент інтеграції української вищої освіти у світовий контекст <i>Сергій Курбатов</i>	260
Проблеми узгодження вітчизняних стандартів наукової етики з міжнародними в галузі української транслітерації <i>Максим Вакуленко</i>	268
Аналіз ставлення українських студентів та викладачів до Болонського процесу <i>Христина Демкович</i>	279
Курс із розвитку продуктивного мислення для учнів початкової школи <i>Ольга Гісь</i>	293

Розділ 5

КУЛЬТУРА І МОВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

Зміни у культурі – зміни в мові <i>Роман Крицберг</i>	317
Професійна підготовка вчителів іноземних мов до діяльності в умовах інформаційного суспільства <i>Інна Самойлюкевич</i>	332
Просторові стосунки в Україні: казки та реальність <i>Людмила Бордюк</i>	350
Підстави для включення творів українського письменства у викладання англійської мови в Україні <i>Людмила Сердюкова</i>	364

Розділ 6

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ

Торгово-економічні зв'язки України з Європейським Союзом у контексті гео економічних змін <i>Сергій Щербина, Роман Щербина</i>	375
Метаморфози держави у світлі трансформації світового торговельного порядку <i>Олександр Школьнік</i>	392
Екологізація економіки: нагальні вимоги перебудови стратегій, політики, інституцій та поведінки <i>Ігор Соловій</i>	404
Україна і світ крізь призму глобальних змін клімату <i>Юрій Посудін</i>	422
Table of Contents	435
Наші автори	439
Our Authors	443

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

**УКРАЇНСЬКЕ ФУЛБРАЙТІВСЬКЕ ТОВАРИСТВО
В РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ**

(до 10-річчя з дня створення)

Фулбрайтівська конференція «Україна і світ: прагнення змін», яка відбулася в грудні 2009 року в Києві, стала доброю нагодою осмислити зміни, необхідні як Україні, так і світові в цілому не лише для забезпечення їхнього поступу, а й для самого існування. Для України це, вочевидь, можливо лише через повернення в європейський контекст демократичних держав. Шлях реформ, усе ще Україною не пройдений, пододало у ХХ ст. багато держав після здобуття незалежності, зокрема, Фінляндія після 1918 року, Чехія і Словаччина після 1989 р., Литва, Латвія, Естонія після 1991 р. та ін. Цей шлях визначали ефективні соціальні та економічні реформи, розвиток технологій, розбудова університетської освіти. Ці країни мали різні травматичні досвіди, деякі з них зазнали радянської окупації, деякі ні. Україна, на жаль, не уникала ні радянської окупації, ні травматичного досвіду найбільш масштабного геноциду в історії людства, а тому шлях до повернення в Європу, до прориву в Україні значно триваліший і складніший. На відміну, наприклад, від Чехії, де люстрація і якісна політична еліта дали змогу в короткий термін збудувати сучасну європейську державу, в Україні не відбулася люстрація, а тому якісної політичної еліти немає донині. «Не створено основаної на європейських стандартах системи підготовки та добору кадрів, що ґрунтувалася б на суто професійних, патріотичних та ділових якостях людини»¹. Разом із тим, не можу

¹ Зарицький О. Гартування кадрів // Український тиждень. – 2009. – № 45. – С. 39.

не погодитися з Адамом Міхніком, який писав щодо Польщі: «Ми маємо змінити Польщу, ми маємо змінити її звички. Не припустимо, щоб переможець кидав опонентів за ґрати. Це методи більшовиків. Митці, студенти – вони можуть зводити рахунки з минулим. Але не політики», – переконаний Адам Міхнік². Саме громадянське суспільство через неурядові організації, ЗМІ, молодіжні рухи тощо повинно долати спадщину минулого.

На жаль, повноцінного громадянського суспільства в Україні ще не створено. На думку Френсіса Фукуями, тільки після того, як уся українська громада засвоїть «спільний травматичний досвід» і потому перейде до наступного етапу нашого національного відродження – створення єдиної помісної православної церкви, тільки після і внаслідок цього вона відновиться і зможе врешті-решт розбудувати повноцінне громадянське суспільство, яке, за словами Олександра Крамаренка, і стане нашою перепусткою до європейських інституцій, а отже, й до європейської цивілізації взагалі³.

Яким чином наше Фулбрайтівське товариство може і повинно сприяти цим змінам? Адже створене воно було 10 років тому саме як громадська організація, як елемент громадянського суспільства в Україні, з метою сприяння формуванню громадянського суспільства і реформам в освіті та науці. Протягом цих років Фулбрайтівське товариство разом із Програмою ім. Фулбрайта в Україні під керівництвом д-ра Вільяма Глісона (1999–2000), д-ра Марти Богачевської-Хомяк (2000–2006) і нинішнього директора Мирона Стахіва було містком, через який фулбрайтівські науковці поширювали в Україні ідеї міжнародної освіти та впроваджували результати своїх наукових досліджень; *корпорацією*, котра давала можливість виразити свою позицію і бути почутими в суспільстві, а також *частиною* інтелектуального життя в Україні. Щорічні Фулбрайтівські конференції стали трибуною, з якої фулбрайтівці з

² Див.: Метью Камінскі. Від солідарності до демократії // Український тиждень. – 2009. – № 46. – С. 37.

³ Олександр Крамаренко. Постгеноцидне буття // Українська правда. – 19 лист. 2009. 13:02.

усіх областей України могли висловитися з актуальних суспільних і наукових проблем в Україні та світі, зокрема, з проблем етичних засад у науці та освіті, автономії університету, ідентичності та пам'яті в Україні тощо. Малі гранти Інституту міжнародної освіти (ІЕ) допомагали фулбрайтівцям друкувати книги за матеріалами своїх досліджень та брати участь у міжнародних наукових конференціях. Фулбрайтівські Вісники і Щорічники давали можливість висвітлювати наші наукові здобутки і ділитись інформацією про стажування, такою необхідною для тих, хто планує подавати документи на Фулбрайтівську програму.

Фулбрайтівське товариство є також однією з приблизно 65 Фулбрайтівських асоціацій у світі, а тому одним із важливих завдань нашого Товариства залишається налагодження співпраці з ними. Зокрема, на веб-сторінці Американської Фулбрайтівської асоціації є цікава рубрика: Take Action! (Дій!), в якій читаємо: Please Contact Your Senators to Support Increased Funding for Exchanges (Будь ласка, зверніться до Ваших сенаторів для підтримки підвищення фінансування обмінів) тощо.

Наше Фулбрайтівське товариство після 8-ї щорічної конференції «Ідея університету» зверталося до уряду з відкритим листом щодо підтримання автономії університетів, під яким підписались понад 100 фулбрайтівських науковців. У 2007 році українські випускники Програми обговорили проект «Етичного кодексу» членів Фулбрайтівського товариства, розроблений Всеволодом Речицьким, і ухвалили цей Кодекс інтелектуальної чесності. За підтримки Посольства США в Україні, а також за активної участі фулбрайтівського науковця Олександра Пронкевича стало можливим широке обговорення і видання Етичного кодексу фулбрайтівського науковця.

Разом з тим нашому Товариству, кожному з нас уже час не лише звертатися з ініціативами до уряду і наукової спільноти, а й активно відстежувати долю цих звернень і спонукати державних службовців до дії. Слід долучитися до формулювання пропозицій для розробки Державної програми розвитку України на далеку перспективу.

На X Фулбрайтівській конференції «Український проект у ХХІ столітті» Олександр Мережко, зокрема, зазначив: «Необхідно не лише чітко і чесно визначити ті проблеми, які загрожують існуванню України, та запропонувати шляхи їх розв'язання, а й також розглянути можливі стратегічні моделі майбутнього України, її «прориву» в ХХІ столітті». Результатом нашої конференції стало формулювання таких найбільш нагальних пропозицій для проекту Державної програми розвитку України на далеку перспективу і прориву України в ХХІ ст., цей проект активно обговорюється членами товариства.

Безсумнівно, успіх українського проекту в ХХІ ст. залежатиме від того, наскільки швидко в Україні буде сформоване громадянське суспільство, здатне контролювати владу і спроможне примусити її служити не своїм інтересам, а потребам суспільства. Сприяння формуванню громадянського суспільства в Україні через розв'язання нагальних проблем у науці, освіті, культурі, охороні здоров'я, політиці й економіці було і залишається основною метою Українського Фулбрайтівського товариства.

Мирослава Антонович

Президент Українського Фулбрайтівського товариства

Розділ 1

НОВИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК ТА МІСЦЕ В НЬОМУ УКРАЇНИ

Section 1

UKRAINE'S STATUS IN THE NEW WORLD ORDER

**РЕФОРМУВАННЯ
ЧИ ПЕРЕЗАСНУВАННЯ ДЕРЖАВИ:
ЯКІ ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ПОТРІБНІ УКРАЇНІ?**

Антоніна КОЛОДІЙ

1. П'ята річниця Майдану: до питання революції і нерозв'язаних проблем

Оксамитові революції. У 2009 р. минуло 5 років після Помаранчевої революції в Україні та 20 років з часу остаточного розриву країн Центрально-Східної Європи з нав'язаним їм комуністичним режимом та їх вступу на шлях демократичного розвитку. 1989 рік увійшов в історію як рік «оксамитових революцій», хоч не в усіх країнах цієї частини Європи розрив з минулим був однаково «оксамитовим» і однаково революційним. Класичним варіантом «оксамитової революції» було повалення комуністичного режиму в Чехословаччині (17 листопада – 29 грудня). Як і українська Помаранчева революція, вона відбулася в листопаді – грудні; її також започаткували студенти; вона також продемонструвала великі можливості мирного громадянського протесту; навіть кількість учасників була такою ж самою – близько чверті мільйона осіб. Утім, є одна істотна відмінність: наслідком революції 1989 р. у Чехословаччині був крах комуністичної системи, прихід до влади контреліти, початок політичних та економічних реформ, що заклали підвалини швидкого переходу до ринкової економіки й демократії. Наслідком революції в Україні була поразка «кучмізму» – режиму, що, прикриваючись демократичними фразами, порушував права і свободи громадян України та рухався в бік олігархічного авторитаризму, та спроба випрямлення траєкторії

демократичного переходу, який уже відбувався, однак мляво та непослідовно, і постав перед загрозою його повного згортання.

Помаранчева революція, яка за влучним визначенням Станіслава Кульчицького належить до різновиду корегуючих революцій¹, не передбачала започаткування кардинальних інституційних змін, бо такий процес розпочався ще у 1991 р. Йшлося лише про його збереження, продовження та поглиблення, а також про виправлення деформацій, що були наслідком підміни офіційно встановлених інституцій неформальними правилами поведінки та сваволею осіб при владі, які за жодних обставин не збиралися з нею розлучатись. Отже, усунення від влади сил, зацікавлених у деформації формально демократичних інституцій, та припинення порушення ними громадянських прав і свобод було основною метою Помаранчевої революції, якої їй вдалося досягнути лише частково. Однак, як і в кожній революції, очікування були значно ширшими – і щодо свободи, і щодо справедливості, і щодо реалізації притаманного кожній людині прагнення творити політичні зміни, здійснюючи реальний вплив на владу. Ця несумірність події та сподівань і породила пізніше великі розчарування.

Чи є підстави називати Помаранчеву революцію революцією?
Не маючи змоги в короткій публікації докладно обґрунтувати позитивну відповідь на це запитання, яка все ж потребує багатьох застережень (моя точка зору частково вже викладена в деяких статтях², а частково залишається справою майбутньої ширшої публікації), зверну увагу на деякі важливі, на мій погляд, аргументи:

1. Революція – це термін, який застосовувався в різні часи і в різних країнах до дуже різних за своїм змістом і наслідками політичних подій. Це не лише Велика Французька та Велика Жовтнева, чи то пак більшовицька революція, а й Слава революція в Англії 1688 р., яка була справжнім палацовим переворотом, хоч і з набагато значнішими наслідками; і Липнева революція 1830 р. у Франції, яка привела до влади людей, що стали достойними

персонажами карикатуристів; і Паризька Комуна – спроба встановлення влади робітників у Парижі 1871 р.³

2. Революція – це завжди дискретна *політична подія*, яка має чітко визначені хронологічні рамки і буває успішною або зазнає поразки. Неуспішні революції – також революції. Натомість соціальна революція – міф, бо соціальні інституції творяться повільно, еволюційно, і їх утвердження потребує часу⁴. Революція приводить до влади людей, які ставлять завдання сприяти творенню нових інституцій, але це відбувається в основному вже «після революції». Сама ж революція – момент біфуркації, поштовх, стимул, спалах, злет, руйнування старого укладу, але не будівництво нового. Революції дають шанс, а не творять інституції. Втім, завдяки новим ідеям, новим людям при владі, громадянському піднесенню, «духові революції» *успішні* революції прискорюють процес творення нових інституцій. Стадія творення нових суспільних інституцій перебуває, однак, поза межами самої революції як політичної події⁵. Вона може й взагалі не настати, якщо революція з тієї чи іншої причини зазнає поразки. Приклад – революція 1905 р. в Російській імперії. Вона принесла мінімальні зміни в суспільне життя і викликала дуже жорстку реакцію, однак сприяла наростанню революційних змін у майбутньому.

3. Деструктивна стадія революції – залам старого порядку – свідчить про наявність самого факту революції. А от її успіх має багато складників і в повному обсязі майже не зустрічається у межах хронологічних рамок революції як події. Постреволюційний синдром: розчарування, поглиблення розмежувань та розколів, відплив і навіть занепад – звичайні явища у короткостроковому вимірі.

4. Зміст революції як історичної події – не в насильстві, не в соціальному перевороті, а в значних соціопсихологічних, ідейних та політичних зрушеннях, які відкривають шлях для інституційних змін у майбутньому. За Г. Арендт, революції є *втіленням фундаментальної потенційної здатності людини*

творити політичні зміни. Їх головна мета – свобода. А ті революції, в яких гору брала орієнтація на іншу цінність – соціальну справедливість, збивались у минулому на манівці⁶ – при тому, що в тій чи іншій формі соціальна складова присутня в кожній революції.

5. В історичній ретроспективі, з позицій епохи, коли криваві насильницькі революції відійшли в минуле, можемо відзначити 3 типи революцій: великі революції, на прикладі яких зазвичай робляться висновки про феномен революції; «інші» або «просто революції», яких є велика різноманітна множина, і дослідженню – з теоретичної точки зору – вони піддавалися значно менше; «оксамитові» або «малі» революції, що появились наприкінці ХХ ст. і стали об'єктом дослідження вчених, принаймні частина яких розвивала ідеї Г. Арендт про ліберальні революції⁷. Саме до цього різновиду «малих», ненасильницьких революцій належала Помаранчева революція, що, однак, не перешкодило їй повторити всі цикли революційного процесу, притаманні революціям будь-якого типу.

Що ж дала і чого не дала українцям Помаранчева революція? Революція зробила чимало, хоч не все це видно на короткій часовій відстані від неї, у період розчарувань та деякої громадянської розгубленості. Вона:

Зупинила наступ *олігархічного авторитаризму* (однак лише на певний час; не зруйнувавши його економічне підґрунтя, революція не перекреслила можливість повернення його носіїв до влади).

Змінила *владну команду*. Керівництво державою перейшло в руки людей з опозиції, про яких попередній Президент держави стверджував, що вони «рвуться до влади», але «ніколи її не отримають». Під час виборчої кампанії проти них були застосовані не просто брудні, а смертельно небезпечні «технології», які, однак, не принесли успіху владній команді.

Дала добрий *урок і громадянам, і владі* на майбутнє: перші переконались, що, попри концентрацію ресурсів, влада не всесильна,

адже вони є її джерелом, а другі, – що не всі бажання сильних світу сього збуваються, навіть якщо запущена грандіозна репресивно-маніпулятивно-фальсифікаторська машина; отже – на виборах треба вести себе обачніше.

Виявила наявність здатного до політичного спротиву громадянського суспільства і зробила перший практичний крок до усвідомлення народом (значною його частиною), що він становить політичну (громадянську) націю, існування якої проявляється насамперед у спільних діях.

Розширила сферу свободи – особистої, комунікаційної, громадянської, і знищила страх перед владою як у представників ЗМІ, так і в широких верствах суспільства.

Про позитивний вплив Помаранчевої революції на громадянську свідомість говорять дані соціологічних досліджень «Громадська думка населення України про демократію», проведених восени 2000 р. та навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках спільного канадсько-українського проекту «Демократична освіта» за репрезентативною для України вибіркою, яка складала 1600 осіб, показали значне зростання прихильників демократії в Україні та людей, які вважали, що демократія є кращим шляхом для розв'язання суперечностей і конфліктів і що вона є кращим за інші варіантом політичної системи для України – попри усі її недоліки.

Таблиця 1. Ставлення до демократії як засобу розв'язання суспільних конфліктів.

Запитання: В цілому, чи погоджуєтесь Ви з наступним твердженням? (%)

	В цілому погоджуюсь		В цілому не погоджуюсь	
	2000	2005	2000	2005
В суспільстві є багато різноманітних інтересів. Демократія є кращим шляхом для вирішення конфліктів між цими інтересами	58	65	18	12

Таблиця 2. Ставлення до демократії як кращого від інших типу політичної системи.

Запитання: Яке з двох запропонованих тверджень краще відбиває Вашу думку? (%)

	2000	2005		2000	2005
Хоча демократична система має багато недоліків, вона є кращою для нашої країни порівняно з іншими системами	46	59	Демократична система має надто багато недоліків і тому не підходить для нашої країни	32	18

Зсув у свідомості на користь демократії закріпився на довший час – попри усю неоднозначність політичного процесу у після-помаранчевий період. Зокрема, опитування, проведене за тими ж запитаннями на початку 2010 р. у містах Львові та Донецьку (як двох крайніх точках політичної поляризації українського суспільства), дало такі результати (табл. 3)⁸.

Таблиця 3. Ставлення до демократії як кращого від інших типу політичної системи

Запитання: Яке з двох запропонованих тверджень краще відбиває Вашу думку?	2010	
	Львів	Донецьк
1. Хоча демократична система має багато недоліків, вона є кращою для нашої країни порівняно з іншими системами (%)	62	53
2. Демократична система має надто багато недоліків і тому не підходить для нашої країни (%)	20	26

Водночас, революція не задовольнила багатьох пов'язаних з нею сподівань: не забезпечила перемоги нових правил ведення бізнесу; не змусила владну еліту неухильно дотримуватись Конституції та законів; не інституціалізувала канали постійного впливу народу на владу; не привела до утвердження нових правил політичної гри (окрім демократизації виборчого процесу) (політики швидко повернулися на наїжджену колію міжперсональних стосунків заради задоволення приватних інтересів). Ці «недоробки» виявились вагомими,

ніж здобутки, що й дає підстави вважати Помаранчеву революцію неуспішною.

Говорячи про «післяпомаранчевий» період, слід враховувати й те, що наслідки будь-якої революції амбівалентні: вони не лише створюють можливості для прискороного введення необхідних змін, а й викликають до життя низку негативних наслідків та суперечностей, які можна об'єднати загальним поняттям «пост-революційного синдрому». До його проявів слід віднести: проблему пониження рівня компетентності управлінців через «революційний підхід» до заміни людей при владі; синдром «Гори» й «Жиронди» (за аналогією з Великою Французькою революцією) – відсутність єдності серед революціонерів, розкол і взаємне поборювання груп владної еліти; сподівання народу на справедливий перерозподіл майна (синдром «аграрного закону»); синдром «Термідора» – «відкату революції», реваншу старих сил та повернення звичних – насамперед неформальних інституцій; синдром завищених очікувань народу і виникнення сприятливого ґрунту для популізму. Усе це знаходимо в Україні після 2004 р.

Як і інші оксамитові революції кінця ХХ – поч. ХХІ ст., Помаранчева революція була критичним моментом, точкою біфуркації у розгортанні демократичного переходу, що уможливила його продовження та позначила настання нової стадії⁹. Однак опір старій системі не був остаточно зламаний, і це призвело до швидкого контрреволюційного реваншу – часткового у 2006 р., і загального – у 2010 р.¹⁰ Чи буде він тривалим – покаже час. Однак уже зараз зрозуміло, що творення і зміцнення нових інституцій забере чимало часу й потребуватиме великих зусиль, не виключено – й нових корегуючих впливів народу, форма яких напевне буде іншою, ніж у 2004 р.

2. Занепад політичного життя у «постпомаранчевий» період або «політика без політики»

Зараз людей найбільше цікавить, чому події 2004 р. не привели (упродовж п'яти років!) до очікуваних змін і чого можна чекати надалі? З великої кількості причин, що зумовили топтання на місці помаранчевої команди (чи команд?) замість здійснення реформ,

зупинюсь, зважаючи на обмежений обсяг публікації, лише на декотрих чинниках структурного характеру, які були визначальними як для виникнення самої революції, так і, значною мірою, для її поразки. Йдеться про зміни у соціальній та політичній структуризації суспільства наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.: зростання економічної могутності і політичного впливу фінансово-промислових груп, що набули характеру кланово-олігархічних угруповань, зміну співвідношення сил між ними та іншими гравцями на політичній сцені. Демократична трансформація, яка й без того відбувалася в Україні надто повільно та непослідовно, із зростанням їх впливу взагалі була поставлена під загрозу. Україна вступила у другий етап затяжного переходу до демократії, який можна назвати етапом антиолігархічним (на відміну від попереднього – посткомуністичного) – з новими формами протистоянь і використанняваних методів боротьби¹¹.

Помаранчева революція була важливим спалахом цієї боротьби, та, на жаль, її виявилось недостатньо для настання стадії демократичної консолідації. Та частина політичної еліти, яка очолила Помаранчеву революцію, пізніше загрузла в міжперсональних та міжгрупових розборках, коли кожен намагався «обіграти» опонентів, застосовуючи не формальні правила, прописані в законах, а хитрощі та маніпуляції. Були в цій боротьбі спритніші ініціатори й ті, що «давали відповідь»¹², однак жодна сторона не проявила наполегливості в тому, щоб сконцентруватися на реформах, яких потребували майже усі сфери суспільства і на які сподівалася більшість людей, які стояли на майданах країни у 2004 р. Фактично усі групи політичної еліти показали невміння і небажання зміцнити демократичні інституції настільки, щоб їх функціонування більше не залежало від волі окремих осіб. Усі вони виявилися міцно облутаними павутиною клієнтельних зв'язків олігархічного капіталізму, змирилися з ними і стали грати за правилами, які з них випливали. Тому реформаторів не стало (а може, вони й не народилися як політичні постаті, а тільки здавалися такими у помаранчевому сьайві надій та сподівань).

Групи теперішньої і правлячої, і опозиційної еліти в Україні, які вдають із себе демократів, насправді давно засвоїли корпоративну субкультуру свого середовища і виявляють дуже мало розуміння, чого хоче від них народ і чому відмовляє їм у довірі. Зовнішнім виявом їх культури є так званий «гламур» як міра вартості людини, а внутрішнім – здатність утримуватись на плаву за будь-яких обставин та користатись усіма перевагами свого становища якомога довше. Представники слабших партій зробили таку поведінку негласним девізом особистого життя, а ті, що входять до сильніших об'єднань, перетворили його на основу групової та міжгрупової солідарності (як приклад можна згадати сумнозвісний ПРiБЮТ у І пол. 2009 р.). Політики спрямовують свої зусилля на те, щоб утвердити правила, здатні задовольнити їхнє прагнення утримувати владу значно довше, ніж один чи навіть два електоральні цикли. І якби вони досягнули компромісу щодо таких правил, шлях до утвердження *олігархічного авторитаризму* відкривався б дуже легко. Складніше утверджувати недемократичний режим на основі узурпації влади однією партією – сили опозиції в цьому випадку значно зростають (а в опозиції усі стають значно більшими «демократами», ніж є насправді). Проте і такий розвиток подій у короткотерміновому вимірі не виключений.

Загроза авторитаризму через той чи інший спосіб узурпації влади донині зберігається тому, що у 2000-х роках відбулась кардинальна зміна матриці, яка представляє розстановку політичних сил, порівняно з тією, що існувала упродовж першого десятиліття незалежності (припадає в основному на період правління Л. Кучми). Парадоксально, що ця зміна стала очевидною у, здавалося б, сприятливий для демократії «постпомаранчевий» період (порівн. рис. 1 і 2). У дев'яності роки (рис. 1) тривало протистояння лівих і правих, бюрократів і олігархів, а також точилась доволі гостра боротьба між самими олігархами, які щойно народжувались і були ще відносно слабкі без владної підтримки. За цих умов Президент грав роль такого собі посткомуністичного Луї-Наполеона – арбітра, до якого усі «бігали» за вказівками і який міг і хотів усіма маніпулювати.

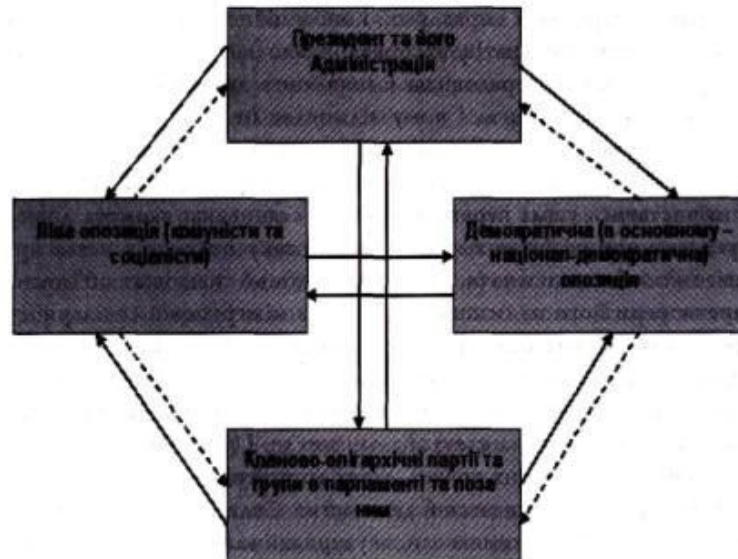

Рис. 1. Розташування учасників політичного протистояння в 1990-х рр.

З початку 2000-х років ситуація, однак, змінилася на користь олігархів.

На цей час національні демократи як головний супротивник «партії влади» були фактично знищені. Ліві партії почувалися ще досить упевнено, але на виборах 2002 р. уже не здобули відносної більшості місць у парламенті, як це було упродовж усіх 90-х років. Стало зрозуміло, що і в їхньому розвитку настає низхідна стадія. То ж залишалося лише «впорядкувати» політичну систему таким чином, щоб владу можна було втримувати необмежено довго, і олігархічна диктатура (ймовірно, замаскована під ту ж неліберальну демократію) була б закріплена на тривалий час. Саме цим визначалась та гарячкова боротьба за зміни до Конституції, яку вели прихильники Кучми у 2000–2004 рр., і їм таки вдалося протягнути контрреволюційну реформу в період революційних протистоянь 2004 р.

Позбавивши Президента значної частини повноважень, реформа не зменшила ні його претензій на провідну роль у політичній системі, ні – що найбільш важливо – відповідних очікувань народу. Оскільки ці очікування не справдилися, а Президент виявився слабшим, ніж інші, гравцем на арені «маніпулятивної демократії», саме він опинився на узбіччі змагань за утримання влади, стягнувши на себе увесь негатив політикуму, який загруз у болоті гри без принципів і без правил, навіть (хоч багатьом це твердження може здатися спірним) – без чіткого поділу на «чужих» і «своїх».

На початку 2000-х років центристські сили, які складали кістяк політичного класу України, ділилися на прокучмівських та опозиційних (демократичних, «помаранчевих»). Але після приходу останніх до влади все змішалось (рис.2). Це сталося через інфільтрацію представників олігархічних груп в усі правлячі партії (згадаймо для прикладу, як розширював свої ряди БЮТ), а також через втрату останніми ідейних орієнтирів у політичній боротьбі – через ідейне та моральне переродження політиків демократичного крила, засвоєння ними іншої, далеко не демократичної корпоративної культури українських верхів, разом з її (а)моральною складовою¹³.

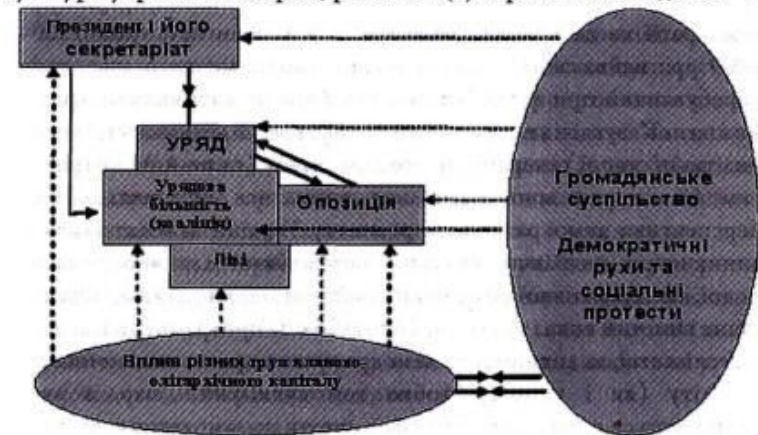

Рис. 2. Розташування і взаємодія учасників політичного протистояння в 2005-2009 рр.

За відсутності серйозних ідеологічних суперників та наявності культурних стереотипів попередньої епохи (декотрі з цих стереотипів перетворились на справжні неформальні інституції – сукупності неписаних правил, які сповідує вся нинішня правляча верхівка), боротьба була перенесена всередину владного середовища і зовсім втратила ознаки конфлікту із суспільно-важливих питань. Державна політика як регулювання суспільних відносин на основі системного, ціннісно забарвленого (відповідно до партійних програм основних політичних сил) бачення суспільних проблем в Україні фактично зникла. Її витіснила і забрала усі сили політичних гравців виснажлива «політика без політики», що дорівнює перетягуванню «владної ковдри» на себе на основі маніпулювання суспільною свідомістю та суцільного інтриганства, яке періодично набирає неймовірно цинічних форм. Тож яким є можливий вихід?

3. Які зміни потрібні Україні та хто їх може здійснити?

Зараз, коли допрацьовується цей матеріал, українське суспільство перебуває в стані політичної рецесії з точки зору демократичних стандартів, при одночасному відновленні та загостренні політичних протистоянь. Значення останніх для майбутнього української демократії не слід перебільшувати, пам'ятаючи про уроки 2004–2009 рр.: найважчим є випробування «мідними трубами», тобто перебуванням при владі. З тими, хто його не витримав, навряд чи можна пов'язувати великі плани на майбутнє. Підтримка населенням політиків старої генерації не розтане вміть (та це й не потрібно), тим більше що вони навчилися триматися при владі. Проте перспективи демократичного розвитку України залежатимуть від виникнення суспільної ситуації, сприятливої для виокремлення нової, альтернативної теперішній політичної еліти, для якої політика стане тим, чим вона і має бути: боротьбою за програмні цілі, за зміни у суспільстві, за дотримання демократичних правил політичної гри.

Еліту (як і піделіту, тобто той суспільний шар, з якого рекрутується еліта) не можна сформувати на замовлення, відповідно до сформульованих аналітиками будь-якого рівня завдань та критеріїв. Ми можемо добре знати, яка еліта нам потрібна, але де ж

її взяти? Адже правила відбору політичної еліти – через політичні партії, вибори, а на більш ранніх етапах і через систему загальної, спеціальної і громадянської освіти – формуються тими, хто при владі. А вони їх творять «під себе», не даючи жодного шансу для появи необхідної критичної маси політиків нової генерації на політичній арені.

Давно вже нічого не робиться для зміни принципів утворення і функціонування партій, заблоковано процес прийняття нового законодавства про вибори, сприятливого для заміщення старої еліти новою. Зanedбано громадянську освіту і кваліфікаційні вимоги при прийнятті на державну службу. Ба більше, правляча політична сила – Партія регіонів, незважаючи на значне підвищення рейтингу (у зв'язку з традиційним злетом післявиборчих очікувань), не зважається провести дострокові парламентські вибори саме тому, що боїться прискорити можливість виходу на політичну арену нових політичних сил. Отже, пов'язувати демократичну перспективу з тими чи іншими діями Верховної Ради є не менш ідеалістичним, ніж покладати надії на «формування» нової еліти виховними засобами без зміни існуючих правил і процедур.

Оскільки основне розмежування нині відбувається по лінії «владна (включно з опозиційною) еліта» ↔ «громадянське суспільство» (рис. 2), то важелі для зміни механізмів відбору особового складу еліти можна шукати лише в громадянському суспільстві. Йдеться не про нові «Майдани», хоч допоміжну роль вони (за необхідності) могли б зіграти. Не зарадять справи і короточасні «революційно-насильницькі» дії: старе зламати можна легко і швидко, але, щоб вибудувати нове, потрібен глибокий інституційний переворот в усьому укладі політичного життя, який потребує значного часу та максимально можливої мобілізації інтелектуальних і організаційних сил суспільства для запровадження змін, випрацьованих у ході спланованого деліберативного процесу.

Надії варто покладати не на революційне заміщення теперішньої політичної еліти людьми, що виявляться – завдяки своїм певним якостям або й випадково – на гребені революційної

хвилі, а на відпрацювання та «запуск» певних механізмів селекції нової політичної еліти. Найбільш переконливим із них (у розумінні можливості його здійснення) є проект *інституційного* «перезавантаження політичної системи» (інший вислів «перезаснування держави»), під яким розуміють проведення глибокої конституційної реформи шляхом скликання Конституційної асамблеї та впровадження її рішень у життя.

Потреба «перезавантаження» викликана тим, що інституційна криза в Україні триває, а довіра до таких ключових інституцій демократичного суспільства, як Конституційний Суд, парламент, політичні партії, – зменшується, прямує до нуля. Верховна Рада вже довела свою нездатність вносити якісні, корисні для суспільства зміни в чинну Конституцію, а ухвалювати новий основний закон вона не уповноважена. Це – суверенне право народу, яке може бути реалізоване через інститут установчої влади – Конституційні Збори (Асамблею). Кого і як до неї обирати – про це вже чимало написано експертами з аналітичних центрів, громадськими діячами та публіцистами¹⁴. У разі з'єднання ідеї з громадсько-політичним рухом її легко перетворити на програму дій з чітко визначеною послідовністю кроків.

Мета цього процесу – у відновленні легітимності влади, утвердженні норм правової держави, створенні таких суспільних фільтрів для відбору еліти, які відповідають демократичним засадам. Змістом «перезавантаження» мало би стати створення нової інституційної структури держави способом, за якого серед її засновників не буде сил, що постійно перетворювали і перетворюють державні інституції на розмінну монету своїх політичних ігор та прагнуть пристосувати інституційний дизайн суспільства до своїх корпоративних інтересів. Насамперед необхідно змінити правила формування і діяльності українського парламенту таким чином, щоб із закритої корпорації, в межах якої депутати здатні приватизувати місця, як у сенсі їхнього безстрокового володіння мандатами, так і в сенсі їх «продажу» та «перепродажу», він перетворився на основну арену «делібрації» – продумування,

обговорення кожного рішення, яке ним ухвалюється, під кутом зору найрізноманітніших поглядів та інтересів.

Нова Конституція України мала би ввести *обмеження*, які а) унеможливуватимуть маніпулювання нею будь-ким та внесення змін до неї в найближчий період (справді «жорстка Конституція»); б) забезпечуватимуть зміну правил формування влади (чого існуюча владна еліта за означенням зробити не здатна). Зараз немає змоги обговорювати конкретний зміст цих обмежень. Пропозиції щодо них викладені у працях інших прихильників цієї ідеї, а остаточні формулювання будуть випрацьовані після того, як розпочнеться новий конституційний процес. Зауважу лише, що вони насамперед мають стосуватися принципів виборчої системи, системи стримувань і противаг, підвищення ролі громадян у прийнятті рішень і контролі за владою, додаткових спонук до заміни персонального складу правлячої еліти, функціонування законодавчого органу як справді представницької інституції.

Нова Конституція має забезпечити не лише черговий перерозподіл повноважень між гілками влади, а й реалізувати притаманну кожній людині здатність (і потребу) творити політику (Г.Арендт), *по-новому визначивши взаємовідносини громадянина, суспільства та держави, передбачивши такі механізми зворотного зв'язку між народом і владою*, як: громадські ініціативи (нині відсутні в практиці і в нормативно-правових документах); референдуми (тепер передбачені, але практично не застосовуються); громадські ради і колегії (поки що присутні як заформалізована та неефективна форма громадського контролю і дорадчої діяльності громадян) тощо.

Конституційний процес за участю народу має бути доволі тривалим (приблизно від двох до чотирьох років). Лише в цьому випадку він забезпечить системність кроків та фундаментальність продукту, а також матиме просвітницький ефект відносно пересічних громадян і селективне значення відносно еліти. Заміна (радикальне оновлення) еліти частково відбуватиметься уже в процесі боротьби за здійснення таких змін (кожен покаже себе), а частково стане наслідком запровадження згаданих вище змін-обмежень.

Процес «перезавантаження» вписується в логіку інституційної трансформації і є революційним за своїм змістом. Він здатен забезпечити мобілізацію широких суспільних верств (експертів-науковців, представників ЗМІ, активістів і рядових членів громадських організацій і рухів), привести до кардинальних політичних змін, сприяти зникненню закритості влади, її ізольованості від народу, підвищенню рівня її легітимності.

Поки що інтелектуальні напрацювання з цього питання мають малий резонанс з багатьох причин, залишаючись у тіні тих інституцій, які позиціонують себе як альтернативні центри суспільної думки. Очевидно, що їх впровадження у практику політичного життя неможливе без підхоплення ініціативи політиками, готовими взятись за її реалізацію в разі загострення кризової ситуації, яка знову розбудить ініціативних людей, як це було в 2004 р.

Помаранчева революція не принесла триумфу демократії. Але у країні з такою спадщиною, яку дістала від минулого Україна, на це й не варто було сподіватися. Шлях навчання демократії у країнах, де починають «усе з нуля», неминуче має бути довгим. Крім того, п'ятирічний відрізок часу від 2005 до 2010 року з процедурного боку не пройшов марно. Він показав обмеженість революцій як засобу розв'язань проблем формування нової еліти і нової політики. Він також показав, що швидка демобілізація громадянського суспільства, яка відбулася після короткочасної ейфорії 2004–2005 рр., завжди ставить під загрозу попередні здобутки.

Якою буде і чи буде нова мобілізація? Всі погоджуються, що неможливо повторити досвід 2004 і непотрібно намагатися це робити. А чи потрібні майдани з більшою часткою непримиренності та насильства (щоб усе змести «до основанья, а затем...»)? Не заперечуючи можливості такого розвитку подій, можна висловити сумнів щодо їхньої результативності. «Киргизьким сценарієм» можна лякати владу, щоб вона не забувала про можливість громадянського опору. Однак без конструктивної програми

змін, опрацьованої і взятої на озброєння певним громадським чи політичним рухом, мало чого можна домогтися, навіть змінивши людей при владі. Громадянський рух за скликання Конституційної асамблеї та інституційне перезавантаження усїєї політичної системи міг би створити можливості до втілення в життя такої програми. Доки ця ідея «не оволоділа» не лише масами, але й політичними діячами, її реалізація виглядає утопічною. Але часи міняються і можуть принести зміни в інтересах та уподобаннях лідерів і очолюваних ними політичних сил.

ПРИМІТКИ

¹ Кульчицький Станіслав. Помаранчева революція. – К.: Генеза, 2005. – 366 с.

² Колодій А. Українська Помаранчева революція: сутність та уроки для транзитології // Демократичний розвиток України. Матеріали конференції. Львів, 20-22 травня 2005 р. – К.: НПУ ім. Драгоманова, 2006. – С. 377–383; Колодій А. Від «Сірої зони» до кольору сонця: Помаранчева революція і демократичний перехід в Україні // Агора. Випуск перший. Україна – нові перспективи. – К.: Стило, 2005. – С. 9–23; Нетерплячка як синдром. Думка експерта / Тема: Майдан, рік по тому // Незалежне інтернет-видання «Діалог» 29.11.05 / http://dialogs.org.ua/ru/dialog_opinion/26/689#op689.

³ Про складне та історично міняє поняття «революція» див.: Arendt Hanna. On Revolution. – New York: Penguin books, 1990. – Р. 41–49; Козелек Райнгард. Історичні критерії поняття революції // І. – 2004. – № 34. – С. 9–19, а також: Кейнован Маргарет. Революції теорії // Енциклопедія політичної думки. – К.: Дух і Літера, 2000. – С. 326–330; Магун Артемій. Подія революції. Досвід та поняття революції // І. – 2004. – № 34 – С. 26–47.

⁴ М. Бердяєв зокрема писав: «У нас необхідно нагадати про ту, остаточно з'ясовану істину, наукову та філософську, що соціальна революція в строгому сенсі слова взагалі неможлива, її ніколи не було і ніколи не буде. У цій області слово «революція» можна вживати тільки як іносказання, лише в дуже розширеному сенсі». «... Можлива лише соціальна еволюція з більш-менш прискореним темпом, можливі лише соціальні реформи більш-менш сміливі і радикальні. Зміни в соціальній тканині суспільств є завжди тривалий молекулярний процес...». Див. Бердяєв Н.: Духовные основы русской революции / В кн.: Бердяев Н. Собрание сочинений. Т. 4. Париж: YMCA-

Press, 1990. Цит. по відтворенню видання на Інтернет-сайті: http://www.krotov.info/berdyayev/1918/rev_08.html.

⁵ За Пітіримом Сорокіним, вона опосередковується другою стадією революції, яку зазвичай не відносять до революції, – стадією реакції або контрреволюції. Ця стадія настає, коли «вимога безмежної свободи змінюється прагненням (досл. – спрагою) порядку». Саме вона забезпечує можливість повернення суспільства «до своїх джерел, попередніх інституцій і традицій, творчої праці, співробітництва, взаємодопомоги і єднання всіх його членів і соціальних груп» (Сорокин П. Социология революции / В кн.: Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – С. 268, 293, 294).

⁶ Цією ідеєю просякнута уся книжка Г. Арендт «Про революцію» (Див.: Arendt Hanna. Op. cit.).

⁷ Ackerman Bruce. We the People. 1. Foundations. Cambridge (Ma); London (England): The Belknap Press of the Harvard University Press. – 1995. – x, 369 p.; Акерман Брюс. Майбутнє ліберальної революції. Перекл. з англ. // *У. Незалежний культурологічний журнал*. 2004. – Число 34. – <http://www.jl.lviv.ua/n34texts/akerman.htm>; Motyl Alexander J. *Revolutions, Nations, Empires: conceptual limits and theoretical possibilities*. – New York: Columbia University Press, 1999. – xiii, 229 p. (Part I. P. 1-66); Романюк О. Посткомуністичні революції // *Політичний менеджмент*. – 2005. – № 4 (13). – С.16-28. – <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=42&c=838>.

⁸ Відповідно до проекту «Донецьк-Львів» опитування проводили з 9 по 15 березня 2010 р. у Львові – Український фонд «Громадська думка», у Донецьку – Research & Branding Group. В обох містах опитано по 400 респондентів; похибка вибірки – 3,5%.

⁹ Йдеться про стадію антиолігархічної боротьби, спрямованої на недопущення олігархічного авторитаризму, в бік якого намагався спрямувати політичний розвиток Президент Кучма та керовані ним уряди з кінця ХХ ст. Про періодизацію українського шляху до демократії докладніше див. у кн.: *Політична трансформація в Польщі та в Україні: вибрані аспекти (1989–2009)*. – Вроцлав (Польща, 2010, українською та польською мовами; поки що – в друці; доступно на авторському веб-сайті: <http://political-studies.com>).

¹⁰ Що це був реванш, а не проста зміна влади демократичним шляхом (хоч вибори справді пройшли доволі демократично) свідчить той «ривок», який, незважаючи на громадську думку і можливу політичну протидію, здійснює Президент і його команда щодо концентрації влади і переорієнтації державної політики, використовуючи законні, напівзаконні і незаконні засоби (нехай вони офіційно поки що і не визнані такими).

¹¹ Поряд з ними не менше значення мали 1) персональні якості лідерів революції, які розкололи демократичний політикум (психологічний інтроверт, що в ідеологічному плані поєднував ліберальні переконання з традиціоналістськими уявленнями патримоніального зразка, з одного боку, та психологічний інтроверт з популістськими нахилами і нестримною жагдю необмеженої влади – з другого, які за означенням не могли дійти згоди, хоч би як до цього їх підштовхувало суспільство; 2) розпис ролей відповідно до інституційного дизайну, створеного внаслідок запровадження конституційної реформи як «троянського коня», отриманого революціонерами в подарунок від сил старого режиму, а також неповага до інституційних правил та інституцій як установ, багатократно підсилена процесом неперервного хаотичного реформування в політичних цілях, започаткованого ще референдумом 2000 р.

¹² Ростислав Павленко. Тимошенко і граблі // *Українська правда*, 16. 03. 2010, <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/03/16/4866259/>.

¹³ Досить різку оцінку їхньої поведінки дав нещодавно Є. Сверстюк, зазначивши: «Гадаю, деякі з них просто занадто довго затрималися на політичній арені. Після того важкого життя, як на мене, було б достатньо однієї каденції у Верховній Раді. От і все. Бо всяку роль можна переіграти. У деяких націонал-демократів просто не вистачає відчуття міри й адекватної самооцінки» (Євген Сверстюк: Убивці Бандери не можуть пробачити своїй жертві власного вчинку. Відповіді на запитання Оксани Климончук з УНІАН 14.04.2010 – <http://www.unian.net/ukr/news/news-372384.html>).

¹⁴ Див.: Ковриженко Денис. Необхідність впровадження конституційної асамблеї // *Лабораторія законодавчих ініціатив. Аналітична записка для Громадянської асамблеї України від 01.12.2008*. – http://www.parlament.org.ua/docs/files/8/1228126268_ans.pdf; Коліушко Ігор, Кириченко Юлія. Конституційна Асамблея – шлях до нової Конституції України // *Центр політико-правових реформ*, 2008. – http://pravo.org.ua/files/konstutyc/stattya_zmina_KU_koliush_kyr.doc; Матвієнко Костянтин. *Нова Конституція: предмет змови чи шанс на створення інноваційної держави?* // *Українська правда*. – 05.05.2009. – <http://pravda.com.ua/news/2009/4/30/94120.htm>; Чумак Віктор. Якщо не ми, то хто? Роздуми у глухому куті // *Українська правда*. – 02.03.2009. – <http://pravda.com.ua/news/2009/2/23/90183.htm>.

REFORMING OR RESETTling:
WHAT KIND OF POLITICAL CHANGES DOES UKRAINE
NEED?

Antonina Kolodii

The article is dedicated to the 5th anniversary of Orange revolution in Ukraine, the 20th anniversary of Velvet revolutions in Czechoslovakia, and in other East European countries. It is aimed primarily at conceptualizing the changes in Ukraine's political development over the past five years relying upon theories of transition and political revolution. Starting from the definition of the revolutions' types, the author proceeds with the analysis of features and consequences of the Orange revolution and changes that the society still needs, if it wishes to pursue its democratic course.

Answering the question about the grounds for referring to mass protests in Ukraine in late 2004 as "a revolution", the author remarks that the term "revolution" has been applied to very different political events throughout history. In particular, three types of revolutions are identified: the so-called "great revolutions", which usually serve as a pattern for drawing a picture of revolution as such; different kinds of "other" ("ordinary") revolutions that were theorized to a much lesser degree and remained in the historical shadow; "velvet", "electoral", "colored" or "small" revolutions, which appeared in late 20th century. They are described as periods of people's highest, condensed and decisive political participation interwoven in the process of democratic transition. The Orange revolution belonged exactly in this last category of small, non-violent, electoral revolutions.

In general, revolution is understood in the article as a discrete political event. Quoting N. Berdiayev, the author insists that "social revolution" is a myth because social institutions take shape very slowly, in evolutionary way. One should also allow, she maintains, for the possibility of successful and unsuccessful revolutions. Ukrainian Orange revolution is estimated by its results as an ambivalent one. It stopped the offensive of oligarchic authoritarianism, at least at a certain

time and of a sort that was formed under L. Kuchma's rule. It brought society to conducting relatively free and honest electoral campaigns. It also extended the sphere of the personal and civil freedoms, especially freedom of press, and exerted positive influence on civil consciousness (the fact proved by sociological surveys). In particular, polls conducted in 2000, 2005 and 2010 show that the Orange revolution raised the value of democracy in public opinion, with this shift persisting in later years – in spite of the disappointment in the behavior of ruling elite and minimal achievements of "orange" governments in public policy.

At the same time, the revolution frustrated a lot of expectations: it failed to promote new rules for small business activity and big businessmen's (oligarchs') conduct; it failed to compel the power elite to adhere to the Constitution and laws; it failed to institutionalize canals for the citizens' permanent impact on all branches of power; it failed to bring new rules of the game on political arena, except for the democratization of electoral process. Politicians quickly returned to the well-beaten track of politics as interpersonal relations conducted for the sake of satisfaction of their private interests. Therefore, actual social reforms did not begin. These failures appeared more ponderous than achievements, and they provided the reason to consider the Orange revolution as predominantly unsuccessful and to forecast its future continuation – almost certainly in a different way.

Using schemes of political forces alignments in late 1990-s and late 2000-s, the author shows that after democrats' ascension to power in 2005 strong lines of political division into democracy's advocates and opponents slowly disappeared. This happened due to the infiltration of oligarchic groups' representatives to all ruling parties, on the one hand, and because of the loss of ideological and moral commitments on the part of democratic wing politicians, on the other. Former democrats assimilated into non-democratic corporate culture of the Ukrainian top circles and plunged into the fierce struggle for power as such, getting stuck in intrigues and manipulation of public consciousness. Therefore, the way out of this situation is connected with seeking mechanisms for changing contemporaneously political institutions and political elite.

According to the author, among the most elaborated propositions in this regard are different projects for institutional "resetting" ("restarting") of the entire political system through the convocation of the constituent assembly (constitutional convention) at people's initiative.

The need for such "resetting" is stipulated by the institutional crises in Ukraine, decline in trust to such key institutions of a democratic society as Constitutional Court, parliament, and political parties. Verkhovna Rada now demonstrates its utter inability to bring in high-quality constitutional changes useful for the society. On the other hand, it is not authorized to pass a new Fundamental Law. This is the sovereign right of the people that can be realized through the institution of constituent power – Constitutional Convention. Much is written about how this process may proceed and by whom it can be initiated (there are references to related works of experts and NGO activists). The aims of this process are as follows: renewing the legitimacy of state power, returning to the norms of a state with rule of law, creating public filters for political elites' selection corresponding to democratic principles. Whether it will be possible in Ukraine depends on political situation and political leaders' ability to utilize possible aggravation of political crises in the interests of Ukrainian people and democratic order.

ВАЖЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ СТАНДАРТІВ У ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ¹

Наталія ПЕТРОВА²

Як член Ради Європи Україна вже 15-й рік розривається між своїми зобов'язаннями і тягарем свого тоталітарного минулого. Згадаймо основні принципи демократії, зафіксовані у Статуті РЄ, під якими лідери молодшої суверенної держави восени 1995 поставили свої підписи:

- вільна преса;
- багатопартійна система;
- вільні вибори;
- незалежне судочинство;
- верховенство права.

У парламенті нині – політичні партії та блоки різних політичних сил, за виборами стежать місцеві та міжнародні спостерігачі, різні медіа нарешті дають можливість суспільству ознайомитися з платформами різних кандидатів ...ніби все гаразд. Утім, останні два принципи – незалежне судочинство і верховенство права – життєво важливі для розбудови і зміцнення демократії, досі залишаються проблемними. Принципи Ради Європи, до чьєї родини входить і наша держава, а саме: демократія, права людини і верховенство права, є засадничими сучасними принципами і спільною цінністю. Вони взаємопов'язані. Без демократичного устрою поваги до прав людини не дочекається. І навпаки – зневага до прав людини свідчить про неповноцінну демократію. Критерієм перевірки на